

K VÝZNAMU AXIOLÓGIE PRE VEDY O ŠTÁTE A PRÁVE

ANNA POJEZNÁ, Ústav štátu a práva SAV, Bratislava

V súvislosti s problematikou vedeckého riadenia spoločnosti sa dostáva stále viac do centra záujmu socialistickej spoločnosti otázka charakteru a hierarchie spoločenských hodnôt, ako aj otázka efektívnosti a funkčnosti spoločenských noriem. Vzhľadom na centrálné postavenie systému právnych noriem v triednej — aj socialistickej — spoločnosti, stáva sa stále aktuálnejšou a naliehavejšou požiadavkou vedeckého výskumu zamerať sa na problémy podstaty obsahu objektívnosti, genézy

funkčnosti spoločenských hodnôt a právnych noriem, na otázky ich vzájomného vzťahu, miesta a významu v realite socialistickej spoločnosti. Nepochybne nie je možné ignorovať vzájomnú súvislosť vývojových etáp spoločnosti so zmenami spoločenských hodnôt a ich hierarchie s obsahom právnych noriem a ich pôsobením. Práve sledovanie historického vývoja týchto javov nám dokazuje ich neoddeliteľnú spätosť, vzájomné pôsobenie a spoločnú závislosť od stupňa spoločenského vývoja v oblasti materiálnej aj duchovnej. V jednotlivých historických etapách sa mení obsah právnych noriem, ich funkčnosť, aj spoločenský význam práva, jeho miesto v hodnotovom poli spoločnosti, v hierarchii hodnôt. V minulosti sa menilo miesto a význam práva. Iné bolo v antickej spoločnosti, v stredoveku, v rôznych štádiách vývoja kapitalizmu a v jednotlivých etapách diktatúry proletariátu, a to nielen v závislosti od charakteru ekonomických vzťahov, od spoločenského zriadenia, ale aj v súvislosti s vývojom a charakterom spoločenskej nadstavby a s historickým a kultúrnym vývojom spoločnosti.

Vzhľadom na zvýšený význam axiologickej problematiky pre socialistické právo s jeho špecifickými črtami, zameriavame sa v ďalšom predovšetkým na axiologickú problematiku vo vzťahu k socialistickému právu.

Axiologický aspekt sa uplatňuje jednak v prístupe k právu, jednak ako axiologický aspekt v práve samom. Pritom sa prelínajú v axiologickom prístupe k právu aj v samom práve roviny ontologickej a gnozeologickej.

Ak pristupujeme k právu ako k spoločenskému javu, organicky a funkčne spätému s určitým stupňom spoločenského vývoja a tvoriacemu štruktúrnú zložku spoločnosti ako celku, uplatňujeme axiologický prístup k právu ako celku, resp. aj k jeho jednotlivým zložkám predovšetkým v ontologickej rovine. Právo usmerňuje vývoj socialistickej spoločnosti ako regulátor spoločenského diania, je nástrojom upevňovania socialistických spoločenských vzťahov, ako aj kontrolným a reparujúcim činiteľom.

Významné miesto socialistického práva ako spoločenskej hodnoty

v celkovej hierarchii hodnôt socialistickej spoločnosti je nepochybné a otázka funkcií socialistického práva v tejto súvislosti je najrozpracovanejším úsekom axiologického prístupu k právu, hoci v porovnaní s rozpracovaním problematiky funkcií štátu, s ktorými úzko súvisí, silne zaostáva. Ontologický prístup k právu ako k spoločenskému javu, ktorý tvorí štruktúrnú zložku objektívne jestvujúcej spoločenskej skutočnosti a z hľadiska regulácie spoločenského diania má prvoradý význam, je odpoveďou na empiriou signalizovanú spoločenskú potrebu. Teoretické spracovanie tejto problematiky dalo odpoveď na mnohé praktické politicko-právne otázky späté s krízami vo vývoji našej spoločnosti a ukázalo nový prístup k niektorým závažným filozofickým problémom práva, ako aj rad nových problémov v oblasti vied o štáte a práve, predovšetkým všeobecnej teórie štátu a práva. Ide napr. o problematiku hierarchie hodnôt v socialistickej spoločnosti, o vzájomný vzťah stálych hodnôt socializmu a všeludských hodnôt, o vzájomnú súvislosť medzi všeobecnými a špeciálnymi princípmi práva a ich uplatnenie v spoločenskej realite.

V posledných dvadsiatich rokoch sa postupne rozvíjala marxistická axiológia predovšetkým v zameraní na etiku a estetiku, so zdôraznením subjektívneho aspektu hodnoty v interakcii subjektu a objektu ako východiska genézy hodnôt, prípadne všeobecno-filozofického charakteru kategórie hodnoty. Predtým sa marxistická teória hodnôt obmedzovala takmer len na oblasť ekonomickej teórie hodnoty napriek oveľa širšiemu spracovaniu tejto problematiky u klasikov marxizmu-leninizmu. Je zarážajúce, ako málo je spracovaná problematika vzťahu hodnôt a noriem, a to nielen ako filozofický problém práva, ale aj v etike a najmä ako problém všeobecno-filozofický, problém normatívnej zložky spoločenského vedomia a predpokladov jej funkčnosti v jednotlivých sférach spoločenského života.

V súvislosti so sociologickou analýzou práva ako spoločenskej hodnoty a s axiologickým prístupom k právu ako funkčnej zložky spoločenskej reality (1) je nevyhnutné riešiť aj niektoré gnozeologické otázky, ako sú otázky charakteru odrazu objektívnej skutočnosti v právnom vedomí a v právnych normách, čo je poznaním, hodnotením, čo je jeho predmetom atď., objektívnosti, pravdivosti, správnosti tohto odrazu, resp. ďalších predpokladov funkčnosti práva.

Všeobecne sa uznáva, že právo je spoločenskou hodnotou v druhotnom zmysle vzhľadom na hodnoty, ktoré chráni a nie samo osebe. (2) V tomto zmysle je aj uplatnenie axiologického prístupu v tvorbe práva vlastne axiologickým prístupom v ontologickej rovine, k starému právu ako realite, ktorú treba zmeniť, doplniť, upraviť, nakoľko nie je naďalej v rozvíjajúcej sa spoločenskej štruktúre funkčné.

Axiologický prístup vo vlastnej oblasti práva sa uplatňuje predovšetkým v rovine gnozeologickej, počínajúc tvorbou práva, ale aj ako neoddeliteľná zložka procesu aplikácie a interpretácie právnych noriem

pri realizácii právnych predpisov a právnych princípov v konaní ľudí, ako aj pri všetkých spôsoboch formovania právneho vedomia spoločnosti.

Tvorba právnych noriem ako pravidiel ľudského správania, ako miery ľudského konania nevyhnutne nadväzuje na systém spoločenských hodnôt a je výsledkom poznania mnohých elementov motivácie ľudského konania. Právne vedomie ako *lex ferrenda* sa formuje bezprostredne pod vplyvom hodnotiacich, resp. ohodnocovacích postojov a konštituovaných spoločenských hodnôt. Aj v tomto zmysle môžeme hovoriť o prvotnom hodnotení, ktoré smeruje najskôr ku konštituovaniu hodnôt a k tvorbe noriem, k ich zmene, resp. zmene právneho vedomia. Pokiaľ ide o oblasť vlastného práva, právo vymedzené ako súbor právnych noriem — *lex lata* — neodráža pohyb spoločenských hodnôt bezprostredne ako zložka spoločenského vedomia, ale sprostredkovane, uplatnením mechanizmu štátnej moci, čo na jednej strane spôsobuje zaostávanie práva za celkovou úrovňou spoločenského vedomia, na druhej strane umožňuje zohľadniť v právnej norme aj hodnotové aspekty obsiahnuté v spoločenskej realite zatiaľ len potencionálne, ale teoreticky poznané, vedeckou prognózou podložené. Druhotné hodnotenie na základe konštituovaných hodnôt a z nich vyplývajúcich noriem — *legis latae* — sa zameriava bezprostredne na ľudské poznanie, ktoré hodnotíme, meriame požiadavkami právnych predpisov. *Lex lata* tu vystupuje ako hodnotiaci systém nielen voči konaniu občanov priamo, ale určuje aj charakter spoločenských vzťahov ako vzťahov právnych právne relevantných. *Lex lata* je do určitej miery aj regulátorom rozvíjania právneho vedomia v oblasti *legis ferrendae*, najmä pokiaľ ide o ochranu tradičných hodnôt, uplatnenie základných kľúčových hodnôt a všeobecných princípov charakterizujúcich spoločenské zriadenie a vyplývajúcich z vedecky poznaných objektívnych zákonitostí vývoja.

V historickom vývoji spoločnosti sa rozvíjali niektoré zložky spoločenského vedomia paralelne, iné v časovej následnosti, ako sa pre ich vznik vytvárali objektívne predpoklady a spoločenská potreba. Najmä v období prvotnopospolnej spoločnosti, kedy sa poznanie objektívnej skutočnosti prelínalo s hodnotením a normy a princípy spoločenského správania vyplynuli z empirických reakcií na svet, obklopujúci človeka, z poznania nevyhnutnosti vytvoriť základné pravidlá správania ako *súccus* generáciami získaných skúseností. Spoločnosť disponuje obmedzeným množstvom poznatkov, ale praktický život ju núti hodnotiť javy okolitého sveta, uviesť ich do vzťahu k svojmu jestvovaniu a vytvoriť súbor viacmenej primitívnych pravidiel správania sa ako základ organizácie spoločenskej činnosti. (3)

Východiskom hodnotenia je schopnosť človeka uviesť získané poznatky do súvislosti so svojou existenciou ako kladné alebo záporné hodnoty. *Conditio sine qua non* hodnotenia a hodnôt je ľudský vzťah.

Vlastnosti predmetov a javov, tvoriacich svet hodnôt, sú relevantné z hľadiska genézy hodnoty len vtedy, keď ich človek mohol poznať a uviesť do súvisu so svojou existenciou, vytvoríť z nich element ľudského sveta. Zjednodušene možno povedať, že úroveň ľudskej existencie je podmienená ekonomicky a odráža sa v poznatkoch, hodnotách a spoločenských normách. Tak ako poznanie, aj hodnotenie a tvorba spoločenských noriem sú funkčné nástroje rozvíjania špecificky ľudských vlastností a tvorivých schopností. Kritériom objektívnosti hodnôt je stupeň poznania zákonitostí vývoja ľudskej spoločnosti ako celku a jej jednotlivých štruktúrnych prvkov, ako aj ich vzájomného pôsobenia. Konštituovanie hodnôt adekvátnych objektívnym zákonitostiam pôsobiacich v spoločnosti je predpokladom vzniku funkčných normových systémov. Funkčnosť noriem je potvrdením pravdivosti poznania a správnosti hodnotenia, ktoré ich predchádzali. Axiologické problémy zasahujú nevyhnutne do všetkých oblastí ľudského života, možno povedať ako uplatnenie pudu sebazáchovy v oblasti intelektu. Pretože vedecké riadenie spoločnosti zasahuje stále širšie oblasti spoločenského života a nie je možné bez funkčných spoločenských noriem, nadväznosť hodnotenia na poznanie, vplyv úrovne poznania na úroveň hodnotenia, ako aj ich vzájomné prelínanie sa stávajú prvoradými problémami vedeckého výskumu zameraného na ústredné praktické problémy budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti. Vzhľadom na centrálné postavenie právnych noriem v našej socialistickej spoločnosti a ich zameranie na ochranu jej základných a kľúčových hodnôt, axiologická problematika tanguje všetky oblasti právneho pôsobenia a je mimoriadne aktuálna a naliehavá pre vedy o štáte a práve v oblasti základného aj aplikovaného výskumu.

LITERATÚRA

1. ALEKSEJEV, S. S.: *Socialnaja cennosť prava*. Leningrad 1971.
2. NASCHITZ, A.: *O otázkach hodnot a hodnocení v právu*. Právník. Praha 1965, č. 6.
3. BORUCKA-ARCTOVA, M.: *Koncepcja „natury ľudskej“ i współczesne problemy oceny prava*. Etyka. Warszawa 1970, č. 6.
4. KOWALSKI, J.: *Ontologia normy prawnej*. Studia filozoficzne 1972, č. 7—8.
5. WROBLEWSKI, J.: *Oceny w prawiw i oceny prava*. Studia prawnicze, 1970.
6. JAVIČ, L. S.: *Pravo razvitoga socialističeskogo občestva*. Moskva 1978.